

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

İLÂHİYAT FAKÜLTESİ

DERGİSİ

ANKARA ÜNİVERSİTESİ İLÂHİYAT FAKÜLTESİ
TARAFINDAN YILDA BİR ÇIKARILIR

Cilt : XXIII

DİN EĞİTİMİNDE PSİKOLOJİNİN ÖNEMİ

Doç. Dr. Neda ARMANER

Modern eğitim teorilerinin dayandığı ilke ve kuralların insanın psikolojik gelişim sorunlarına dönük olarak oluşturulması ve bu yoldaki çalışmaların hızlandırılması XX.yüzyıldadır. Gittikçe genişleyen psikoloji ise, artık sadece akademik bir konu olarak değil, tecrübî psikoloji dahıyla son çeyrek yüzyıldır pek çok bilimsel etüdün ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bugün, öğretim ve eğitim alanında daha verimli sonuçlar alabilmek için *gelişim psikolojisi*, *eğitim psikolojisi* adı altında geniş bir literatür düzeyine erişilmiştir. Sanayiye müşteri-satıcı, iş ve işçi ilişkisinin düzene konması, moral güçle çalışma gücünün artırılması, reklâm propaganda konularını kapsayan sorunların gittikçe önemini duyurması *endüstriyel psikoloji*'yi doğurmuştur. Psikolojinin yönetimde anlaşılan değeriyle bir *yönetim psikolojisi* kolu gelişmektedir. Modern tıp anlayışında geçerli olan "Hastalık yok, hasta var" prensibine uygun olarak insanı ruhsal yönüyle de tamma yolunda kurulan *medikal psikoloji*, *klinik psikolojisi* şahsiyet kavramına derinden yaklaşma yollarını denemektedir. Ayrıca orduda ölçme ve değerlendirmeye ilgili *psikometri* yönteminin hizmeti büyüktür. Adli tıp dediğimiz hukuk bilimlerinin temel konularından sayılan *adalet psikolojisi* de insanı derinliğine tanıma yolundadır. *Sosyal psikoloji* ise, bireyle toplum, birey ve sosyal kurumlar arasındaki sıkı ilişkisinin sorunlarını ele almaktadır.

Genel eğitim ve öğretim içinde yer alan *din eğitim* ve *öğretimi*'nin modern eğitim teorileri ve kurallarıyla temellendirilmesi gereği gün gittikçe daha çok kendini duyurmaktadır. Eğitim ve öğretimin ilke ve metotlarıyla ilgilenmek yalnız din eğitiminde değil aynı zamanda ahlâk ve karakter terbiyesine ilişkin bir takım sorunlarda da izlenecek tek çözüm yoludur. Burada söz konusu olan husus, eğitimin kendiliğinden bir amaç değil, bir amaç için araç olduğudur. Böylece çocuğun, gencin ve yetişkin kişinin ruhsal yönden dine yaklaşımı, kavrayışı ve özellikle içtenliği dikkate alınmalıdır. Din eğitiminin bilimselliği psikolojinin verilerine da-

yandığundan, gerek örgün eğitim denilen Milli Eğitim Bakanlığı bünyesinde, gerekse yaygın eğitim alanına giren Kur'an Kursu, Cami vaaz ve hitabeti düzeyinde görev almış, din öğretim ve eğitim sorumluluğunu taşıyanlar için insanın ruhsal gelişim durumunu iyi tanımak anlamlı bir başarıya eriştirir. Çünkü din insan içindir, insan din için değildir. Bu gerçek, Kur'an'ın açıkça bilinen anlatımında da böyledir¹.

Psikolojinin çeşitli yönlerdeki etkisini hızla artırdığı meydana gelen, insanla içiçe bir kurum olan din eğitim alanının bilimsel dayanaktan yoksun olması düşünülemez. Sadece ilâhiyat bilgilerini telkin etmek, bellemek değil benimsetme amacı güdülüyorsa, bunun yöntemleri gelişim ve şahsiyet psikolojisinden geçer. Sorunun düğümü, din eğitimine sokulan çocuğun ruhsal, zihinsel gelişim sürecinin ne olduğunun bilinmesinde ve bu öğretimin sunuluş biçimindedir. Örgün din eğitiminde şimdiye kadar yapılagelen düzensizliğin nedeni bu psikolojik ilkeye önem verilmeyişindedir. Din eğitiminin ders müfredat programlarının hazırlanışında şimdiye kadar bir psikoloğun yardımına gereksinme duyulmamıştır. Tersine, psikolojinin temel bilgilerinden yoksun fakat ilâhiyat disiplinlerinin çeşitli alanlarında (örneğin, hadis, tefsir, kelâm ya da felsefe gibi) yüksek ilâhiyat düzeyinde yapıtları olanların ders konularının müfredatını düzenlemeleri çocuklarımız için bir talihsizlik olmuştur. Bu programları hazırlayanların hiç değilse uygulamada olanların düşüncelerinden yararlanma yoluna gitmeleri bile bilimin deneysel bir ışığını getirirdi. Din gibi bireyde yüksek moral atmosferi sağlayan ve onu ayakta tutan ruhsal yaşamın temeli algıdan başlar. İnsan zorla ya da güçlükle değil kolaylıkla algılayıp kavraması öğrendiklerine yatkın bir istek, bir sevgi doğurur².

Din, katıkh, şekilcilik ve taklitçilikten arındırıldığı, insan tüm içtenliğiyle Tanrısına yönettildiği oranda dinin moral alanındaki etkinliği artacaktır. Bu husus, yalnız İslâm dininde değil, tüm büyük dinlerin her birinin geçirdiği bir sorundur. Avrupa ve Amerika'da eğitim ve ruhi-

¹ "Bu kitap (Kur'an), hiç şüphle yok ki (Allah'tan) sakımanlar için doğru yol kılavuzudur. "Bakara 2:2; "Allah, kişiye gücünün yetmeyeceğini yüklemez." Bakara 2: 286; Ayrıca Bkz.: (Hüd 11: 116), (Yusuf 12: 2), Nahl 16: 125), (İsra 17: 9), (Neml 27: 11 ve 40), (Fussilet 41: 34 ve 46), (Ghşıye 88: 21 ve 22).

² VII. yüzyılda XX.yüzyıla bilimsel ve eğitimsel gerçeğini ve insanı ön sezileriyle, kendiliğinden (spontane) yüksek bir yetenekle iyi tanıyan Hazreti Peygamber, dünde rehber, mürşid, muallim olanlara dört sözcükten oluşan şu ilkeyi duyurmuştu: "Kolaylaştırın, zorlaştırmayın, sevdirin, nefret ettirmeyin".

bilimi üzerinde çalışanlardan zaman zaman din eğitime ilişkin görüşlere yer verenler olmuştur. Bunlardan Türkçeye çevrilenlere rastlanır. Eğitim tarihinde Comenius (1529-1670) bu konuda ilk kez din eğitiminin Ortaçağ (Scholastic) anlayışından kurtarılmasına değinenlerdendir. O, ünlü yapıtı (Didactica Magna) da "Devlet, hükümet ve din adamlarının her türlü kötülüklerin kaynaklarını kurutacak ciddi ve kesin önlemler almamaları karşısında, doğru bir eğitim ve öğretim son derece önemli bir gereksinime olarak belirlemektedir³.

Eğitim geniş açıdan ele alındığında, yalnız din eğitim ve öğretimi değil, dinin her yönüyle değerlendirilmesi insanda yaratacağı yankı ile düşünülür. Çocukluk çağından başlayıp âileden, okuldan, toplumdaki gelen dinin etkisi birey üzerinde çeşitli boyutlarla yaşam boyu sürer. Böylece, öteki eğitsel alanlara göre nicelik ve nitelik bakımından önde bir durum gösteren din eğitimi, psikolojinin ve pedagojinin temel ilkelerini uygulamak şöyle dursun, bu eğitimin kavram ve anlatımında dahi var olan çelişkiler henüz ortadan kaldırılamamıştır. Bunun nedenleri başında din öğretim ve eğitiminde genel eğitimin temel ilkeleriyle bir yakınlık kurmak gereğini gerek akademik alanda araştırmalar yapan eğitimcilerimizin duymaması, gerekse çocukların, gençlerin yetişmesinde sorumluluğu büyük olan Milli Eğitim Bakanlığının bu eğitim departmanını politikadan uzak, bilimsel prensiplere bağlı tutamayışındandır. Din eğitimi lâyük anlayışla bağdaştırmayıp onun karşısında sanmak çok yanlış, daha doğrusu kısır bir görüşüdür. Bunun yanında aynı biçimde kusurlu bir anlayış da lâyüklik kavramını dinsizlik saymaktır. Bu iki yanlış görüş ancak iki aşırı uçta savunucusunu bulur. Bunlar T.C. Anayasasının içindeki din ve vicdan özgürlüğü kavramlarına ters düşer. Her iki görüşle ilgili ayrıntılı biçimdeki eleştirme, bu yazımızın sınırlarını aşacağından sadece değinmekle geçiyoruz.

Kişi üzerinde etkileri açıkça bilinen dinin eğitsel rolünü Durkheim'in vurguladığı biçimde açıklayacak olursak; "dinin gerçek fonksiyonu bizi düşündürmek, bilgimizi zenginleştirmek değildir. Fakat *bizi hareket ettirmek, bizim yaşamamıza yardım etmektir*. Kendisini bir tanrıya veren inançlı kişi sadece bilinmeyen yani hakikatleri gören bir adam değil, bunun da üstünde olanı yapmaya gücü yeten bir kişidir. O, yaşa-

³ Jan Amos Comenius, Büyük Didaktika (Didactica Magna) Çev.: Hasip A. Aytuna, Ankara, 1964, s.49.

mın zorluklarını, ister katlanarak karşılamak, isterse yenmek için, kendinde daha fazla güç duyan kimsedir⁴.”

Din eğitimi konusunda daha açık bir anlama kavuşmamız ve daha seçik bir metoda girmemiz *şahsiyet* üzerine eğilmekle mümkündür. Ruh-sal yaşamın orijinal bir sentezi olarak kabul edilen şahsiyet tanımındaki psikolojik nosyon, sosyolojik ve biyolojik olandan fazla bir hususu ifade eder. Burada şahsiyet terbiyesine paralel biçimde yürütülecek olan ahlâk ve din eğitiminin de kişiliğin gelişimiyle yakından ilgili, evrime bağlı (tekâmüli-evolutive) bir rensip olarak kabulü gereklidir⁵. Bir insanın dindar ve faziletli olması yalnız inanç ve ibadet esaslarının öğretilmesi ve aulaşılmasıyla ölçülemez, demiştik. Gerek din bilginleri, gerekse din adamları arasında görülen bazı fenalıklar, J.J.Rousseau'nun belirttiği gibi, dinin faydasızlığını değil, dinin bir iç yaşamı olarak insanların pek azı tarafından benimsendiğini anlatır⁶. Din öğretiminde bireylere sürrekli biçimde dindar olma, ahlâklı olma hitabından çok onları öyle olabilme yolunda eyleme sokmak daha eğitsel sonuçlar sağlar. Bu yöntemin ilk basamağı yüksek duyguları ruhumuzun misafiri değil, benliğimizin ta kendisi haline getirmektir. Bunun öyle olduğu eylem (fiil-action)la belirmelidir ki “ben”e ait bir manevî değer kazanılmış olsun. Zira yüce bir bilgiyi öğrenmek ve öğretmek hiç bir zaman o kimse için ahlâklı, asil veya inanmış olmak için bir garanti sayılamaz. Bilgiler kişide bir zemin ve eğilim bulmadıkça o insanı ne duygulu, ne de akıllı bir dindar yapar.

Genel olarak pedagoğların önc sürdükleri görüşler şöyle özetlenebilir: İnsan, içinde yaşadığı çevre ile karşılıklı etki alanında gelişen bir varlıktır. Çevreden gelen etkilerin en önemlisi hiç kuşkusuz eğitsel ve kültürel olandır. Bunu iyi bilen tüm büyük terbiyeciler, eğitimin insan ruh ve düşüncesine en uygun, en yararlı yollarını, ilkelerini biyolojik, sosyolojik ve psikolojik açıdan bilimsel bir görüş içerisinde sistemleştirmeye çalışmaktadırlar. Şöyle ki; *çocuğa belleticilikten çok akıl ve muhakemeye dayalı bir eğitim veriniz. Onun ruhsal ve bedensel tüm yeteneklerini geliştirerek yaşayacağı hayata hazırlayıcı iyi alışkanlıklar kazandırınız.*

4 E.Durkheim, Les Formes Elementaires de la Vie Religieuse, Conclusion, p.595.

5 Doktora tezine konu olan bu gerçeği, Milli Eğitim Bakanlığı benimseyip bilimsel yayınları arasına sokmuş, fakat uygulamaları ters yönde işlemiştir. Bkz.: N.Armaner, İnanç ve Hareket Bütünlüğü Bakımından Din Terbiyesi, M.E.B.Bilim Serisi, İstanbul, 1967.

6 J.J.Rousseau, Emil yahut Terbiyeye Dair, Çev.: H.Z.Ülken, A.R.Ülgener, S.Güzey, İstanbul, 1943, s.333.

Amaç, insanın ruhsal yönden olgun bir kişilik kazanması, bu yolla toplumun, yurdun yüceltilmesidir. Yukarda öne sürülen eğitsel prensiplerin dinle çatışan hiç bir yanı olmadığı gibi tersine bağdaşan yönü ağır basar. Kişinin dindarlığı, inanmadaki bilinçliliği ve iradesiyle düz orantılıdır. Çağımız psikolojisi diliyle belirtecek olursak, bu, kişinin motivasyonundaki düzen ve uyumdur. İnsanın kişiliğinin oluşumunda çocukluk yıllarında öğrenilen, çevreden görüp benimsenenlerin önemi bilinir. Bu gerçeği vurgulayan Comenius şu açık örneği verir. "Bir boya ile ilk defa boyanmış bir yün, boyanın rengini öyle sağlam bir tarzda emer ve alır ki; onu artık ikinci defa başka bir renge boyamak kolay olmaz. Bir yaş ağaç, bükülerek kolayca çember haline getirilebilir. Fakat, kuru ductan sonra, bu çemberi düzeltmek ve ağacı, tekrar eski haline getirmek istersek kırılır. Tıpkı bunun gibi ilk izlenimler, insan ruhunda öyle sağlam, kuvvetli ve derin izlenimler bırakır ki; onları beyinden söküüp çıkarmak âdeta olanaksızlaşır⁷".

Çocukluk çağının iç deneyleri daha sonraki evrelerde inancı, tutum ve davranışları etkiler. Örneğin sevgi ve kardeşlik duygularının gereğince benimsenmesi, yardım şevkinin doğması için çocukluk ve gençlik sırasındaki algı ve deneylerde o kişinin yeteri kadar ruhsal birikimi olması gereklidir. Yine ayrıca yetişme biçimi, eğitsel gelişim kişinin dinsel anlayışını koşullandırır. Eğer dinsel öğretiler, söze boğularak öğrencilere sunulur, doktrin, mezhep sistemiyle inançların kavratılması güçleştirilirse, çocuğun ve gencin dinsel aksiyonlarında olumsuz yansımalar görülür. Dinin anlatılmasında sade, açık ve seçik deyimlere yer vermek, zihinlerde kalıcı bir nitelik taşır. "Eğer dinsel eğitim esas itibarıyla soyut ilkelerle sunulursa, genç bu bilgileri uygulayabilecek bir zemin bulamayacaktır⁸". Hiç kuşkusuz din insanın davranışlarını hayra, iyiliğe ve doğruluğa yönlentecek temel verilere sahiptir. Bu ilkeler, kişileri birbirlerine sıkı bağlarla bağlamak için genel ve yaygın biçimde bir sosyal sistemin içine doğru yöneltirler⁹. Bu bağlantılar içinde ise özveri sahibi olmanın önemi ve değeri duyulur. Bireysel yönden, din oldukça subjek-

7 Comenius, *Didactica Magna*, s.49.

8 Arthur Y. Jersild, *Psychology of Youth* (Gençlik Psikolojisi) Çev.: İbrahim N.Özgür, İstanbul, 1974, s.384.

9 Türkçede kullanılan din sözcüğü, Arapçadan aynen alınmıştır. Yol, hüküm, itaat gibi anlamlar yanında, genel olarak insanları Allah'a ve birbirlerine bağlamak anlamına geldiği söylenebilir. Batı dillerinde yer alan (religion) sözcüğü de Latince bağlanma anlamını taşıyan (religio) kökünden türemiştir.

tif bir yaşayıştır. Sosyal açıdan ise din, bireyin toplumdaki diğer insanlarla din aracılığı ile anlamlı ilişkiler kurmasıdır. Din eğitim ve öğretimiyle din adamlarının görev anlayışında dinin bu psiko-sosyal yüzü önem ve ağırlık kazandığı oranda olumlu bir yola girilmiş olacaktır. Biryandan bireyin çağımız koşulları içinde özgürlük ve kişiliğini kazanma çabaları, öte yandan dinlerin geçmiş yöntemlerle yayılma geleneğinin bırakılması, insan ruhunun dinsel ilgilerini daha çok bilimsel metotlarla araştırmaya ve tanıtmaya olanak hazırlamıştır. Bu nedenledir ki, din eğitimcilerine ruh sağlığı, rehberlik gibi pratik psikoloji alanında hizmet etme yolları açılmıştır. İngiliz dilinde Pastoral Psychology adı altında gittikçe kapsamlı bir literatür düzeyine ulaşan bu dinsel yönlü ruh sağlığı konularının İslâmın çok yatkın değerleri içinde realize edilebileceği umulur. Gençlerin geçirdiği inanç sarsıntılarını, hızlı yaşama temposuna ayak uydurmaya çalışan kent insanının çeşitli bunalımlarını bilerek, tanımlayarak yardım elini uzatacak din psikologlarının sosyal hizmet açısından millete ve devlete yapacakları yardımın dine ve devlete yararı elbette ki çok büyük ve yüksek olacaktır.